

УДК 351:338.2:364.2

Завгородня С. П.

кандидат наук з державного управління, старший науковий співробітник відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

ЕНЕРГЕТИЧНА БІДНІСТЬ ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ ТА ПЕРШОЧЕРГОВІ ЗАВДАННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЩОДО ЇЇ ПОДОЛАННЯ

У статті визначено когнітивні ознаки явища, яке позначають поняттям "енергетична бідність". Обґрунтовано, що ці ознаки мають бути домінантою при розробці та реалізації державної політики щодо її подолання. Встановлено, що характерними ознаками енергетичної бідності є неможливість окремих груп та шарів населення реалізувати свої потреби в енергетичних ресурсах в умовах лібералізації енергетичних ринків; нерозвиненість потреб населення в енергетичних ресурсах та рівень їх реалізації, що впливає на рівні та масштаби енергетичної бідності; вимушене позбавлення населення можливості задовольнити свої потреби в енергетичних ресурсах, які необхідні для підтримання способу життя притаманного конкретному суспільству в конкретний період. На основі з'ясування когнітивних ознак енергетичної бідності визначені першочергові завдання органів державної влади в контексті виявлення, ідентифікації, оцінювання та розробки механізмів подолання енергетичної бідності.

Ключові слова: державна політика, органи державної влади, енергетичні ресурси, потреби населення в енергетичних ресурсах, енергетична бідність, енергетичний ринок, лібералізація енергетичного ринку

ENERGY POVERTY AS THE SCIENTIFIC CATEGORY AND THE FIRST TASKS OF THE GOVERNMENT BODIES ON ITS SUBMISSION

The article identifies the cognitive features of the phenomenon, which denote the concept of "energy poverty". It is substantiated that these features should be dominant in the development and implementation of state policy to overcome it. It

is established that the characteristic features of energy poverty are the inability of individual groups and layers of the population to realize their energy resource needs in the conditions of liberalization of energy markets; the underdeveloped needs of the population in energy resources and the level of their implementation, which affects the level and extent of energy poverty; forced deprivation of the population to meet their energy needs, which are necessary to maintain a lifestyle inherent in a particular society in a particular period. On the basis of finding out the cognitive features of energy poverty, the primary tasks of public authorities in the context of detecting, identifying, assessing and developing mechanisms for overcoming energy poverty have been identified.

Key words: state policy, state authorities, energy resources, population needs in energy resources, energy poverty, energy market, liberalization of energy market.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Формування в Україні енергетичної політики, спрямованої на трансформацію енергетики в економічно прибутковий, гнучкий сектор економіки, передбачає створення конкурентних внутрішніх енергетичних ринків, мінімізацію домінування одного з видів виробництва енергії або шляхів постачання палива, ліквідацію перехресного субсидування, скасування існуючої системи субсидування енергопостачання, перехід до ринкового ціноутворення [1]. Однак в Україні, як і в багатьох зарубіжних країнах, внаслідок лібералізації енергетичних ринків виникає проблема доступу населення до найважливіших енергетичних послуг належної якості та за обґрунтованими цінами.

Сьогодні проблеми надійного, економічно ефективного й достатнього забезпечення населення паливно-енергетичними ресурсами є об'єктом дослідження науковців в контексті забезпечення енергетичної безпеки, щодо формування та реалізації енергетичної політики, а також в контексті подолання немонетарної бідності. При цьому акцентується увага на тому, що досягнення цілей забезпечення енергетичної безпеки передбачає надійне забезпечення енергетичними ресурсами потреб національної економіки і населення в об'єктивно необхідних обсягах, а також забезпечення на державному рівні соціальної спрямованості

енергетичної політики [16]. З точки зору подолання немонетарної бідності - то увага науковців зосереджена на дослідженні проблем позбавлення або обмеженості доступу до матеріальних благ / послуг для підтримання способу життя, притаманного конкретному суспільству в конкретний період [17]. У даному випадку мова йде про визначення наявності у домогосподарства відповідних ознак депривації, коли населення не має змоги задовольняти свої потреби в енергетичних ресурсах достатньою мірою впродовж тривалого часу.

Очевидно, що кожен з аспектів дослідження формування та реалізації державної енергетичної політики виконує певну пізнавальну функцію, що дає змогу співвідносити немонетарну бідність з процесом забезпечення енергетичної безпеки. Разом з тим, результати виконаних досліджень свідчать про необхідність більш ґрунтовного аналізу явища, яке дослідники, політики та управлінці ідентифікують поняттям “енергетична бідність” та обґрунтування першочергових завдань органів державної влади щодо її подолання.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. На актуальності дослідження проблем пошуку шляхів надійного, стабільного енергозабезпечення економіки та населення акцентують увагу багато дослідників, зокрема О.Суходоля, А.Сменковський (щодо створення необхідної інституційної основи функціонування енергетики в ринкових умовах та патерналістських очікувань населення) [3], Н.Гавкалова, Г.Шумська (щодо енергозберігаючих технологій та шляхів покращення стану енергозбереження населення) [2], А.Шевцов (щодо політики енергозабезпечення населення та залучення нетрадиційних джерел енергії) [4].

Окремі аспекти цієї проблематики з позицій подолання немонетарної бідності розглядали у своїх працях С.Полякова, Т.Новосільська (що стосується дослідження бідності населення за споживанням) [5], О.Васильєв (стосовно оцінювання бідності населення за умовами життя) [6], В.Шишкін (щодо оцінювання бідності населення за житловими умовами) [7] та ін.

Безпосередньо теоретичні та практичні аспекти проблем подолання енергетичної бідності представлені у працях, передусім зарубіжних фахівців, зокрема П.Нуссбаумера,

М.Базідіана, В.Моді, К.Юмкелла [8], Г.Томсона, С.Букзаровські, К.Снелл [9], С.Пей, О.Доббінс [10], Р.Шуслер [10] та ін. У наукових доробках вітчизняних дослідників проблема подолання енергетичної бідності в Україні відображена досить фрагментарно. Зокрема, у роботі [11] Ю.Ващенко зосередив увагу на організаційно-правових засадах формування та реалізації державної політики, спрямованої на боротьбу з енергетичною бідністю, в контексті вимог законодавства ЄС. Фахівці Міжнародного центру перспективних досліджень в аналітичному доробку “Україна на межі енергетичної бідності: як захистити вразливі соціальні групи” [13] акцентують увагу на дослідженні проблем захисту вразливих споживачів енергоресурсів під час реформування енергетичного ринку.

Актуальність проблематики дослідження з практичної точки зору підтверджують також останні тенденції, що мають місце в Україні та стосуються необхідності пошуку шляхів подолання енергетичної бідності. Зокрема, Енергетична стратегія України на період до 2035 року “Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність”, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р [18], є документом, що спрямований на міжгалузеву кооперацію для ефективного та надійного задоволення потреб національної економіки та громадян необхідними видами енергії. Згідно з Національною доповіддю “Цілі сталого розвитку: Україна” [15] важливим орієнтиром досягнення Україною Цілей Сталого Розвитку, є забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії. Не менш важливим питанням залишається імплементація в Україні положень Третього енергетичного пакету, зокрема Директиви 2009/73/ЄС [14], якою передбачені заходи з соціального забезпечення або підтримка у питання енергоефективності тих, хто потерпає від енергетичної бідності.

З огляду на викладене вище, з’ясування когнітивних ознак явища, яке сьогодні ідентифікується як “енергетична бідність”, тобто науковий аналіз її як наукової категорії, та обґрунтування першочергових завдань органів державної влади щодо подолання вказаної бідності є актуальним науковим завданням, що і стало **метою статті**.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Наука відображає свій предмет у категоріях та поняттях, без

яких не можна побудувати жодної теорії [20]. Галузь науки державного управління та економічних наук, де проблеми пошуку шляхів надійного, економічно ефективного й достатнього забезпечення населення паливно-енергетичними ресурсами є об'єктом дослідження, включають в себе ряд елементів, що складають її понятійно-категорійний апарат. Зокрема, категорія – це логічне поняття, що відбиває найзагальніші закономірні зв'язки й відношення, які існують у реальній дійсності [27, с.529].

Роботи науковців в галузі науки державного управління та економічних наук, що стосуються зазначеної проблематики, головним чином зосереджені на дослідженні сутності таких категорій як “енергетична безпека”, “енергетична політика”, “політика енергоефективності”, “політика енергоощадності”, “енергозабезпечення”, “бідність”, “немонетарна бідність”, “матеріальна депривація”, “умови життя” тощо. Але поза увагою вітчизняних вчених, на відміну від науковців іноземних держав, залишилися питання наукового осмислення категорії “енергетична бідність”, дослідження шляхів втілення здобутого теоретичного знання у діяльність органів державної влади щодо її подолання. Для подальшого дослідження категорії “енергетична бідність” доцільно з'ясувати підгрунтя виникнення власне бідності, тобто сутність явища, яке ідентифікують та позначають поняттям “бідність”.

Сьогодні серед науковців [30] поширення набула думка, що поняття “бідність” відображає багатоаспектність та суперечливість даного явища. Здавалося б, на перший погляд сутність даного поняття лежить на поверхні, але саме ґрунтовний аналіз та дослідження сутності даного поняття, є складним процесом, оскільки характеризується багатогранністю, ємністю та має безпосередній стосунок до всіх членів суспільства.

У Методиці комплексної оцінки бідності, затвердженої Наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національної академії наук України від 18.05.2017 № 827/403/507/113/232 визначено, що бідність – це неможливість підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період [17]. Подібне визначення бідності, наведено й у Національній доповіді “Цілі сталого розвитку: України”, яка визначає базові показники для

досягнення Глобальних Цілей сталого розвитку. До бідних верств суспільства належать ті, хто не з власної волі позбавлений необхідного: нормального житла, їжі, одягу, можливості здобувати освіту та лікуватися. [15].

Здебільшого науковці [30] сходяться на думці, що бідними є люди, чії ресурси недостатні для підтримання мінімального способу життя, прийнятого в певній країні на даний момент. В широкому розумінні Е.Лібанова у монографії “Бідність населення України: причини, масштаби, наслідки” [19] пропонує розглядати бідність, як стан невідповідності між досягнутим середнім (масовим) рівнем задоволення потреб і можливостями окремих груп та шарів населення. Разом з тим, на думку вчених бідність має такі характерні ознаки [19; 30]:

- безпосереднім підґрунтям бідності є нерівність, а саме неможливість окремих груп та шарів населення реалізувати свої потреби, що обумовлюється як об’єктивними відмінностями різних індивідів, так і пріоритетами державної політики;

- бідність пов’язана із нерозвиненістю самих потреб, що призводить до формування специфічної системи цінностей та пріоритетів у такого населення, що десонує із загальноприйнятим у суспільстві;

- бідність безпосередньо пов’язана як із рівнем економічного розвитку, так і з нерівністю у доступі до матеріальних та нематеріальних благ.

Для з’ясування сутності категорії “енергетична бідність” в подальшому доцільно здійснити аналіз існуючих підходів до визначення даного поняття та акцентувати увагу на зазначених характерних ознаках бідності в контексті реалізації потреб населення в енергетичних ресурсах.

У науковців та практиків не сформувалося єдиної думки щодо визначення поняття “енергетична бідність”. Законодавчо закріплено термін “паливна бідність”¹ [32] лише у Великобританії, відповідно до якого домогосподарства живуть в паливній бідності, якщо домогосподарство має низькі доходи та не має можливості підтримувати дотатньо теплої температуру в будівлі за прийнятними цінами. Європейський та соціальний комітет (European Economic and Social Committee) у доповіді “Енергетична бідність в контексті

¹ У Великобританії термін “паливна бідність” ототожнюється з енергетичною бідністю.

лібералізації та економічної кризи” визначив, що енергетична бідність – це складність чи нездатність забезпечити належне опалення житла та мати доступ до інших важливих енергетичних послуг за доступною ціною [29]. Зарубіжні науковці [9; 10; 10] в свою чергу трактують поняття “енергетична бідність”, як неможливість людини (домогосподарства) забезпечити адекватний обігрів будинку за доступною ціною.

За даного підходу вважається, що характерною ознакою енергетичної бідності є нерівність в доходах споживачів енергоресурсів за умов високої ринкової ціни на енергоресурси, а саме неможливість окремих груп та шарів населення реалізувати свої потреби в енергетичних ресурсах, що обумовлено ринковим ціноутворенням на паливно-енергетичні ресурси.

Положеннями Загальної декларації прав людини [21] визначено що кожна людина має право на такий життєвий рівень, зокрема житло, їжу, необхідне соціальне обслуговування, який необхідний для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї. Але вплив ряду об'єктивних та суб'єктивних чинників призводить до неможливості окремих груп та шарів населення підтримувати прийнятний життєвий рівень, зокрема реалізувати свої потреби в енергетичних ресурсах. Формування в країні державної політики, спрямованої на перехід до ринкового ціноутворення на паливно-енергетичні ресурси, скасування системи субсидування енергопостачання та державного дотування, водночас зі значною відмінністю в розподілу доходів індивідів, рівнем енергоефективності їх будівель призводить до неможливості окремих груп та шарів населення підтримувати прийнятний життєвий рівень, зокрема реалізувати свої потреби в енергетичних ресурсах [10; 13; 31].

З іншого боку, результати досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України ім. М.В.Птухи свідчать про неможливість окремих груп та шарів населення реалізувати свої потреби в енергетичних ресурсах в Україні в умовах переходу на ринкове тарифо- й ціноутворення. В Україні сьогодні за межею бідності живе майже половина українців [33]. При цьому варто акцентувати увагу на тому, що доходи 10% найбагатших і 10% найбідніших українців з врахуванням тіньових доходів відрізняються у 40 разів [28]. Крім того переважна, більшість житлового фонду

України побудовано ще до набуття незалежності, і не розрахована на економічне споживання теплової енергії.

В умовах сьогодення кардинально різняться й потреби населення в енергетичних ресурсах, що зумовлюється чи то соціально-економічним розвитком країн чи існуючою в них затьожною кризою суспільного розвитку. Безперечно, зміст інтересу² визначається умовами життя людей та їхніх спільнот, місцем у системі суспільних відносин. Водночас, "...інтерес є єдиним мотивом людської діяльності", а "діяльність людей, соціальних груп і верств, соціальних спільнот, в основі якої лежать певні інтереси є соціально рушійними силами суспільного розвитку" [20, с.347-348]. У зв'язку з цим, у різних країнах значно різняться рівні й масштаби забезпечення населення енергетичними ресурсами. Характерними ознаками забезпечення населення енергетичними ресурсами у країнах, яким притаманна затьожна криза суспільного розвитку, є відсутність доступу до енергії, масштабна відсутність в будинках електрики, традиційне використання біомаси для приготування їжі та опалення, що викликає забруднення повітря продуктами згорання твердого палива в середині приміщень тощо. Тому варто погодитися з науковцями, які вважають, що в таких країнах величезна кількість населення живе в умовах абсолютної енергетичної бідності чи енергетичних злиднів [22].

Натомість в країнах, що мають найвищі темпи економічного розвитку базовими для населення енергетичними ресурсами вважаються ті, котрі використовуються для адекватного опалення, приготування їжі, освітлення, охолодження, а також забезпечують роботу побутових приладів (пральні машини, праски, телевізори, комп'ютери і т.д.) [8;10]. При цьому, в таких країнах енергетична бідність настає за умов неможливості реалізувати потреби населення в таких енергетичних ресурсах.

З практичної точки зору підтвердженням нерівності населення у доступі до різних видів енергетичних ресурсів є масштаби та види використання енергоресурсів населенням. Зокрема, у 2004 році на 20% найбільш багатого населення світу припадало 60% споживання загальної енергії, в той час як на частку 20% найбіднішого - менше 4%. Споживання ж сучасної енергії на душу населення найбідніших країн

² Загальновідомо, що інтереси – це усвідомлені потреби людини.

складало лише 5% від відповідної цифри у високорозвинених країнах [22]. За таких умов окремі групи та шари населення відчують соціальну несправедливість, ізоляцію, відчуження у суспільстві.

Споживання енергетичних ресурсів населенням у розрізі видів палива свідчить про досить високий рівень забезпечення населення країн-членів ЄС видами енергетичних ресурсів, в яких найбільшу частку становить природний газ (35,4%) та електрична енергія (24,9%). У постсоціалістичних країнах-членах Європейського Союзу лівову частку енергоресурсів населення становить відновлювана енергія (зокрема енергія, вітру, сонця тощо), зокрема: у Польщі – 13,7%, Литві – 36%, Латвії – 41,5%, Болгарії – 33,1%. При цьому, споживання твердого палива у деяких країнах-членах ЄС практично відсутнє, зокрема 0,1% від загального обсягу у Франції, 1,1% - у Німеччині, 1,5% - Великій Британії, у Італії – взагалі не використовувалося [24].

В той же час в Україні одним із шляхів скорочення обсягів споживання природного газу населенням стимулюється використання твердого палива на основі реалізації Державної програми з енергоефективності для населення, ОСББ та ЖБК. Як наслідок, спостерігається зростання обсягів споживання вугілля і торфу населенням в Україні - з 1,4% у 2014 році [24] до 1,8% у 2015 році [25].

Таким чином у країнах, що мають незначні темпи економічного розвитку, чи характеризуються зтяжною кризою суспільного розвитку, існують окремі групи та шари населення, які внаслідок нестачі коштів *вимушено позбавлені можливості задовольнити свої потреби в енергетичних ресурсах, які необхідні для підтримання способу життя притаманного конкретному суспільству в конкретний період*. Варто також враховувати, що відсутність вказаних вище можливостей (наявність позбавлень), що призводить до неможливості задовольнити свої потреби в енергетичних ресурсах по відношенню до притаманного у даному суспільстві способу життя є динамічною величиною, тобто характерною ознакою енергетичної бідності на поточний момент у даному суспільстві. Оскільки кожне суспільство характеризується чи то зтяжною кризою, чи то соціально-економічним розвитком, окремі позбавлення можуть втрачати важливість чи виникатимуть інші потреби в енергетичних

ресурсах, неможливість задовольнити які матиме прояв позбавлень.

В Україні дослідження наявності позбавлень населення можливості задовольнити свої потреби в енергетичних ресурсах проводиться за методологією Європейського Союзу в контексті оцінювання немонетарної бідності [17]. Для визначення позбавлень використовуються такі ознаки, як наявність у домогосподарства заборгованості за комунальні платежі, нездатність сплачувати за підтримання належної температури в житлі. Опитування Державної служби статистики України свідчать, що у 2015 році 19,6% домогосподарств не мали достатньо коштів для своєчасної та в повному обсязі оплати рахунків за житло та необхідні послуги з його утримання або оплати газу для приготування їжі; а 25,1% домогосподарств – для підтримання достатньо теплої температури у своєму житлі протягом опалювального сезону [26]. При цьому, у країнах-членах ЄС цей показник у 2015 році становив 9,4% [31].

Таким чином, проведене дослідження дає змогу визначити такі характерні ознаки виникнення енергетичної бідності, зокрема:

- формування в країні політики спрямованої на лібералізацію енергетичних ринків, ринкового ціноутворення на енергоресурси неминуче призводить до негативної дії ринкових механізмів (виникнення нерівності), що перешкоджає реалізації потреб окремих груп і шарів населення в енергетичних ресурсах;

- у країнах, яким притаманна затяжна криза суспільного розвитку, на противагу тим країнам, що мають найвищі темпи соціально-економічного розвитку через нерозвиненість потреб населення в енергетичних ресурсах та рівня їх реалізації, значно різняться рівні й масштаби енергетичної бідності;

- окремі групи та шари населення вимушено позбавлені можливості задовольнити свої потреби в енергетичних ресурсах для підтримання способу життя притаманного конкретному суспільству в конкретний період. При цьому, значимість для населення тих чи інших позбавлень може змінюватися через настання у конкретному суспільстві чи то затяжної кризи суспільного розвитку, чи навпаки соціально-економічного розвитку.

З'ясування характерних ознак явища, яке дослідники, політики та управлінці ідентифікують як "енергетична

бідність” принципово важливо в контексті розгляду її як домінанти при визначенні першочергових завдань органів державної влади щодо її подолання. Викладене вище дозволяє дійти висновку, що сьогодні в Україні серед таких завдань є:

- визначення цілей та напрямів забезпечення ефективного та надійного енергопостачання населення на основі впровадження інноваційних технологій, мінімізації використання населенням твердих видів палива;

- прогнозування негативних наслідків лібералізації енергетичних ринків для окремих груп та шарів населення для забезпечення реалізації їх потреб в енергетичних ресурсах та вибір інструментів і методів впливу;

- ідентифікація та моніторинг позбавлень, що призводить до неможливості задовольнити свої потреби в енергетичних ресурсах для підтримання способу життя притаманного конкретному суспільству в конкретний період, а також методів реагування і спрямованості застосування сил та засобів;

- виявлення наслідків управлінських рішень щодо подолання енергетичної бідності, оцінювання їх ефективності з метою подальшого коригування у разі необхідності.

Висновки: 1. З'ясуванні сутності явища, яке ідентифікують як “енергетична бідність” варто розглядати у контексті: 1) неможливості окремих груп та шарів населення реалізувати свої потреби в енергетичних ресурсах внаслідок лібералізації енергетичних ринків; 2) нерозвиненості потреб населення в енергетичних ресурсах та рівня їх реалізації, що впливає на рівні та масштаби енергетичної бідності; 3) вимушеного позбавлення населення можливості задовольнити свої потреби в енергетичних ресурсах, які необхідні для підтримання способу життя притаманного конкретному суспільству в конкретний період.

2. Розкриття сутності категорії “енергетична бідність” принципово важливо для обґрунтування теоретико-методологічних основ її виявлення, ідентифікації, оцінювання та розробки механізмів її подолання, і на цій основі визначення пріоритетних цілей щодо забезпечення енергетичної безпеки.

3. Виконаний нами аналіз дозволяє дійти висновку, що першочерговими завданнями органів державної влади України в сучасних умовах державотворення щодо подолання “енергетичної бідності” є: визначення цілей із забезпечення

ефективного та надійного енергопостачання населення із мінімізацією обсягів використання населенням твердих видів палива та впровадження інноваційних технологій; прогнозування негативних наслідків лібералізації енергетичних ринків для задоволення потреб окремих груп та шарів населення в енергетичних ресурсах; ідентифікація та моніторинг позбавлень, що шкодить підтриманню життєвого рівня притаманного конкретному суспільству в конкретний період; оцінювання ефективності прийняття управлінських рішень та їх корегування у разі необхідності.

Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні інструментів і методів впливу на учасників енергетичного ринку для попередження та нейтралізації негативних наслідків лібералізації енергетичних ринків для окремих груп та шарів населення.

Список використаної літератури

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році”. – К. : НІСД, 2017. – 928 с
2. Гавкалова Н.Л. Енергозабезпечення та енергозбереження: проблеми та шляхи їх вирішення / Н.Л.Гавкалова, Г.М.Шумська // Проблеми економіки. – 2011. - № 1. – С. 47-49.
3. Суходоля О.М. Енергетичний сектор України: перспектива реформування чи стагнації? / О.М.Суходоля, А.Ю.Сменковський // Стратегічні пріоритети. – 2013. - №2(27). – С.74-80.
4. Перспективи енергозабезпечення України в контексті світових тенденцій: Монографія / За заг. науковою ред. А.Шевцова. - Д.: РФ НІСД, 2008. – 208 с.
5. Полякова С.В. Бідність населення за споживанням: нові виміри / С.В.Полякова, Т.В.Новосільська // Демографічна та соціальна економіка. – 2015. - №1(23). – С. 22-31.
6. Васильєв О.А. Оцінка бідності населення України за умовами життя / О.А.Васильєв // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – 2010. - №4(43). – С. 94-98.
7. Шишкін В.С. Бідність населення України за житловими умовами / В.С.Шишкін // Демографія та соціальна економіка. – 2016. - №1(26). – С. 51-64.

8. Patrick Nussbaumer, Morgan Bazilian, Vijay Modi, and Kandeh K. Yumkella. Measuring Energy Poverty: Focusing on What Matters. [Електронний ресурс] / Oxford Poverty & Human Development Initiative. – Режим доступу: <http://ophi.org.uk/measuring-energy-poverty-focusing-on-what-matters/>

9. Harriet Thomson, Stefan Bouzarovski and Carolyn Snell Rethinking the measurement of energy poverty in Europe: A critical analysis of indicators and data. Indoor and Built Environment; 2017; Volume: 26 issue: 7, page(s): 879-901

10. Steve Pye & Audrey Dobbins Energy poverty and vulnerable consumers in the energy sector across the EU: analysis of policies and measures [Електронний ресурс] / European Commission. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/INSIGHT_E_Energy%20Poverty%20-%20Main%20Report_FINAL.pdf

11. Schuessler, Rudolf (2014), Energy Poverty Indicators: Conceptual Issues - Part I: The Ten-Percent-Rule and Double Median/Mean Indicators, [Електронний ресурс] / ZEW Discussion Paper No. 14-037. – Режим доступу: <http://ftp.zew.de/pub/zew-docs/dp/dp14037.pdf>

12. Ващенко Ю. Організаційно-правові засади боротьби з енергетичною бідністю в Україні у контексті європейської інтеграції / Ю. Ващенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2013. - Вип. 2. - С. 33-36.

13. Газізуллін І. Україна на межі енергетичної бідності: як захистити вразливі соціальні групи: документ з аналізу політики [Електронний ресурс] / І. Газізуллін, Л. Лозовий, Д. Ейклз // Міжнародний центр перспективних досліджень, 2013. – С. 38. – Режим доступу: http://old.icps.com.ua/files/articles/76/89/Energetic_UKR.pdf

14. Про спільні правила внутрішнього ринку природного газу та про скасування Директиви 2003/55/ЄС: Директива Європейського парламенту та Ради 2009/73/ЄС від 13 липня 2009 року [Електронний ресурс] / Міністерство юстиції України. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/file/32544.docx>

15. “Цілі Сталого Розвитку: Україна”: національна доповідь [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу:

<http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=22e86f94-a9dd-421e-adcb-e38748a4b7cb>

16. Сменковський А. Енергетична безпека України: оцінка сучасного стану, пріоритетні напрями і механізми забезпечення: Доповідь [Електронний ресурс] / А.Сменковський // Науково-практична конференція “Енергетична безпека України: оцінка сучасного стану, пріоритетні напрями і механізми забезпечення”, м. Київ, НІСД, 2011 р., 19 груд. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/678/>

17. Про затвердження Методики комплексної оцінки бідності: наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національної академії наук України від 18.05.2017 № 827/403/507/113/232 [Електронний ресурс] ЛІГА Закон. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE30596.html

18. Енергетична стратегія України на період до 2035 року “Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність”: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р [Електронний ресурс] Урядовий портал. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250250456>

19. Лібанова Е.М. Бідність населення України: причини, масштаби, наслідки / Е.М.Лібанова.–К. КНЕУ, 2008. – 328 с.

20. Філософія: навч. посіб. / Л.В.Губерський, І.Ф.Надольний, В.П.Андрущенко та ін.; за заг.ред. І.Ф.Надольного. – 7-ме вид., стер. – К.: Вікар, 2008. – 534 с.

21. Всеобщая декларация прав человека, принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года [Електронний ресурс] / Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015

22. Сагхир Д. Энергетика: кризис и будущее / Д.Сагхир // Энергетический вестник. – 2009 г. - № 5, июнь–июль. – С. 7-15.

23. Final energy consumption in households by fuel [Електронний ресурс] / EUROSTAT. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=t2020_rk210&language=en

24. Енергетичний баланс України за 2014 рік [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. –

Режим доступу:
http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/energ/en_bal/Bal_2015_u.zip

25. Енергетичний баланс України за 2015 рік [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим

доступу:
http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/energ/en_bal/Bal_2014_u.zip

26. Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим

доступу:
http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/dop/05/dop_sdd_otp15pdf.zip

27. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов, ред. В. Т. Бусел. - К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.

28. Нерівність доходів по-українськи: “гірше”, ніж у Гондурасі, “краще”, ніж у Швеції [Електронний ресурс] Укрінформ. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2162366-nerivnist-dohodiv-poukrainski-girse-niz-u-gondurasi-krase-niz-u-svecii.html>

29. Opinion of the European Economic and Social Committee on Energy poverty in the context of liberalisation and the economic crisis (exploratory opinion) [Електронний ресурс] / EUR-Lex Access to European Union law. – Режим доступу:
<http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.ten-opinions.19528>

30. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; За ред. Л. М. Черенько. – К.: ТОВ “Видавництво “Консультант”, 2006. – 428 с.

31. Inability to keep home adequately warm - EU-SILC survey [Електронний ресурс] / Eurostat. – Режим доступу:
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mdcs_01&lang=en

32. Warm Homes and Energy: Conservation Act 2000, chapter 31, 23rd November 2000 [Електронний ресурс] / Legislation.gov.uk. – Режим доступу:
<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/31/section/1>

33. В Україні за межею бідності живе приблизно половина громадян [Електронний ресурс] / Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/>

References

1. *Analitichna dopovid' do Shchorichnoho Poslannya Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoyi Rady Ukrainy "Pro unutrishnye ta zovnishnye stanovyshche Ukrainy v 2017 rotsi"* [Analytical report to the Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Internal and External Situation of Ukraine in 2017"]. Kyiv, NISS, 2017, 928 p.

2. Gavkalova, N.L. (2011), "Energy Supply and Energy Saving: Problems and Solutions", *Enerhozabezpechennia ta enerhozberezhennia: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia*, vol. 1, pp.47-49.

3. Sukhodolia, O.M. and Smenkovskiy, A.Iu. (2013), "Energy sector of Ukraine: the prospect of reform or stagnation?", *Enerhetychnyi sektor Ukrainy: perspektyva reformuvannia chy stahnatsii?*, vol. 2(27), pp. 74-80.

4. Shevtsov, A. (2008) *Perspektyvy enerhozabezpechennia Ukrainy v konteksti svitovykh tendentsii* [Prospects of energy supply of Ukraine in the context of world trends], NISS, Dnipro, Ukraine.

5. Poliakova, S.V. and Novosilska, T.V. (2015), "Poverty for consumption: new dimensions", *Demografichna ta sotsialna ekonomika*, vol. 1(23), pp. 22-31.

6. Vasyliiev, O.A. (2010), "Estimation of poverty of Ukrainian population by living conditions", *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy*, vol. 4(43), pp. 94-98.

7. Shyshkin, V.S. (2016), "Poverty of Ukraine's population under housing conditions", *Demography and Social Economy*, vol. 1(26), pp. 51-64.

8. Nussbaumer, P., Bazilian, M., Modi, V. and Kandeh K. Yumkella (2011), "Measuring Energy Poverty: Focusing on What Matters", *Oxford Poverty & Human Development Initiative* [Online], available at: <http://ophi.org.uk/measuring-energy-poverty-focusing-on-what-matters/> (Accessed 10 December 2017)

9. Thomson, H., Bouzarovski, S. and Snell, C. (2017), "Rethinking the measurement of energy poverty in Europe: A critical analysis of indicators and data", *Indoor and Built Environment*, vol. 26, no 7, pp. 879-901.

10. Pye, S. & Dobbins, A. (2015), "Energy poverty and vulnerable consumers in the energy sector across the EU: analysis of policies and measures", *European Commission* [Online], available at:

https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/INSIGHT_Energy%20Poverty%20-%20Main%20Report_FINAL.pdf

(Accessed 10 December 2017)

11. Schuessler, R. (2014), "Energy Poverty Indicators: Conceptual Issues. Part I: The Ten-Percent-Rule and Double Median/Mean Indicators", *ZEW Discussion Paper*, No. 14-037 [Online], available at: <http://ftp.zew.de/pub/zew-docs/dp/dp14037.pdf> (Accessed 10 December 2017)

12. Vashchenko, Yu. (2013), "The Organizational and Legal Basis for Combating Energy Poverty in Ukraine in the Context of European Integration", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*, vol. 2, pp. 33-36.

13. Gazizullin, I., Lozovyi, L. and Eiklz, D (2013), "Ukraine on the verge of energy poverty: how to protect vulnerable social groups: a policy analysis document" *Mizhnarodnyi tsentr perspektyvnykh doslidzhen* [Online], available at: http://old.icps.com.ua/files/articles/76/89/Energetic_UKR.pdf (Accessed 10 December 2017)

14. Dyrektyva Yevropeys'koho parlamentu ta Rady 2009/73/Yes vid 13 lypnya 2009 roku "Pro spil'ni pravyla vnutrishn'oho rynku pryrodnoho hazu ta pro skasuvannya Dyrektyvy 2003/55/EU [Directive 2009/73 / EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 "On common rules for the internal market for natural gas and repealing Directive 2003/55 / EC"] *Ministerstvo yustytysiyi Ukrayiny*, Ministry of Justice of Ukraine. Retrieved from: <http://old.minjust.gov.ua/file/32544.docx>

15. "Tsili Staloho Rozvytku: Ukrayina": natsional'na dopovid' ["Sustainable Development Goals: Ukraine": national baseline report] *Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*. Retrieved from: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=22e86f94-a9dd-421e-adcb-e38748a4b7cb>

16. Smenkovskiy, A. (2011), "Energy security of Ukraine: assessment of the current state, priority directions and mechanisms of provision", *Enerhetychna bezpeka Ukrainy: otsinka suchasnoho stanu, priorytetni napriamky i mekhanizmy zabezpechennia* [Energy Security of Ukraine: assessment of the current state, priority directions and mechanisms of provision], NISS, Kyiv, Ukraine, 19 December [Online], available at:

<http://www.niss.gov.ua/articles/678/> (Accessed 10 December 2017)

17. Ministry of Social Policy of Ukraine, Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, Ministry of Finance of Ukraine, State Statistics Service of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine (2017), Order “On approval of the Integrated Poverty Assessment Methodology”, available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE30596.html (Accessed 10 December 2017)

18. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), “Order “Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2035 "Safety, Energy Efficiency, Competitiveness”, available at: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250250456> (Accessed 10 December 2017)

19. Libanova, E.M. (2008), *Bidnist naseleennia Ukrainy: prychny, masshtaby, naslidky* [Poverty of the Ukrainian population: causes, scale, consequences], KNEU, Kyiv, Ukraine.

20. Huberskyi, L.V., Nadolnyi, I.F. and Andrushchenko, V.P. (2008), *Filosofia* [Philosophy], 7en ed, Vikar, Kyiv, Ukraine.

21. Legislation of Ukraine (1948), “The Universal Declaration of Human Rights, adopted and proclaimed in General Assembly resolution 217 A (III) of 10 December 1948”, available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (Accessed 10 December 2017)

22. Sakhkyr, D. (2009), “Power engineering: crisis and future”, *Jenergeticheskij vestnik*, vol. 5, pp. 7-15.

23. Final energy consumption in households by fuel. EUROSTAT. Retrieved from: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=t2020_rk210&language=en

24. Enerhetychnyy balans Ukrainy za 2014 rik [Energy balance of Ukraine for 2014] *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy - State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/energ/en_bal/Bal_2015_u.zip

25. Enerhetychnyy balans Ukrainy za 2015 rik [Energy balance of Ukraine for 2015] *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy - State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/energ/en_bal/Bal_2014_u.zip

26. Samootsinka domohospodarstvamy dostupnosti okremykh tovariv ta posluh [Self-assessment by households of the

availability of individual goods and services] *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy - State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/dop/05/dop_sd_dotp15pdf.zip

27. Busel, V.T. (2005), *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language], VTF “Perun”, Irpin, Ukraine.

28. UKRINFORM (2017), “Inequality of income in Ukrainian: "worse" than in Honduras, "better" than in Sweden”, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2162366-nerivnist-dohodiv-poukrainski-girse-niz-u-gondurasi-krase-niz-u-svecii.html> (Accessed 10 December 2017)

29. Opinion of the European Economic and Social Committee on Energy poverty in the context of liberalisation and the economic crisis (exploratory opinion). *EUR-Lex Access to European Union law*. Retrieved from: <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.ten-opinions.19528>

30. Cherenko, L. M. (2006), *Riven zhyttia naseleattia Ukrainy* [The standard of living of the population of Ukraine], NAN Ukrainy. In-t demohrafii ta sots. doslidzh., Derzh. kom. statystyky Ukrainy, TOV “Vydavnytstvo “Konsultant”, Kyiv, Ukraine.

31. Inability to keep home adequately warm - EU-SILC survey. *Eurostat*. Retrieved from: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_md_es01&lang=en

32. Legislation.gov.uk (2000), Conservation Act “Warm Homes and Energy”, available at: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/31/section/1> (Accessed 10 December 2017)

33. V Ukraini za mezheyu bidnosti zhyve pryblizno polovyna hromadyan [About half of the population lives on the poverty line In Ukraine]. *Instytut demohrafiiyi ta sotsial'nykh doslidzhen' imeni M.V. Ptukhy NAN Ukrainy - Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Retrieved from: <http://www.idss.org.ua/>

